

***Buyruk*'ta “Üç Sünnet–Yedi Farz” Kavramı ve Alevî Yazarların Tutumu**

İlyas Üzüm*

The Concept of “Three Accepted Practices and Seven Obligatory Acts” in Buyruk and the Position of Alawi Writers

The classic Alawi source, *Buyruk*, contains the concept of “Three Accepted Practices and Seven Obligatory Acts,” observance of which is regarded as absolutely necessary for its adherents. In this concept, which bears a different sense from that of establishment Islam, the Sunna includes fundamental tenets like the recollection of God, no admittance of enmity into one’s heart, and the adoption of humility; and the obligatory acts consist in such things as being a spiritual teacher, leader, and companion, which are expressions of the principles of the religious structuralization, such as keeping secrets and vowing repentance. While their origins lie in the remote past, these principles, which assumed a religious façade after conversion to Islam, and structuralization were preserved up until recently. For they were viewed as a necessary part of the distinct social milieu of the Alawis and which either disappeared or became symbolized in the course of the transition to modern life. From this perspective, even the Alawi writers who write works on Alawi rituals have, with the exception of those few displaying a superficial positiveness, have remained indifferent to this central concept of traditional Alawiyya.

Bu makale klasik Alevî kaynağı *Buyruk*’un “yol”un önemli ilkeleri ile bir tür teşkilat yapısını ifade eden “üç sünnet-yedi farz” kavramını takdim edişini ve günümüz Alevî yazarlarının bu kavramı eserlerine yansıtıp yansıtmadıklarını ya da nasıl yansıttıklarını konu edinmektedir.

Çeşitli dönemlerden geçerek on asrı aşan bir tarihî arkaplâna sahip olan Alevîlik, aşağı yukarı bugünkü şeklini aldığı XVI. asırdan itibaren inanç, anlayış ve ritüellerini yeni kuşaklara sözlü geleneğin yanı sıra, günümüzde daha çok *Buyruk* adıyla anılan eserle intikal ettirmiştir. Öyle ki *Buyruk* Alevîliğin bir tür kutsal kitabı sayılmıştır.

Asıl ismi *Menâkıbû'l-esrâr behcetü'l-ahrâr* olan eser, Abdülbakî Gölpinarlı'ya (ö. 1982) göre Bisâfî isimli bir şahıs tarafından kaleme alınmış, ancak sonradan Hatâî mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail Safevî'ye (ö. 1524) nispet edildiği de

* Dr. İlyas Üzüm, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

olmuştur¹. Mehmet Eröz, Safevîler'in Anadolu Kızılbaş Türkmenleri'nin gönlünü kazanmak ve kendi saflarına çekmek için propagandacı dervişlerin yaptıkları çalışmalar yanında, yazılı iki eserle de bunları desteklediklerini, bu eserlerden Şah İsmail'e isnat olunanın *Menâkıbü'l-esrâr*, diğerinin Şah Safî'ye (ö. 1335) izafe edilen *Buyruk* olduğunu kaydetmekte² ise de halk arasında zaman içinde her ikisine de "Buyruk" denildiği, ancak ilkinin daha çok "Ca'fer Sadık Buyruğu", ikincisinin "Şeyh Safî Buyruğu" diye anıldığı bilinmektedir³. Esat Korkmaz bunlardan ilkinde "Büyük Buyruk", ikincisine "Küçük Buyruk" ismi verildiğini de belirtmektedir⁴.

Belli başlı Alevî anlayışlarıyla toplumun dinî teşkilatlanmasını, başka bir ifadeyle, yolun âdâp ve erkânını konu edinen eser, baştan beri tamamlanmış ve sabit bir metin olarak ortaya konmamıştır. Tarihî süreç içinde Tahtacılar'dan Orta Anadolu Alevîleri'ne kadar muhtelif Türkmen grupları -ana çizgi çerçevesinde- kendi oymak yapılanmasına uygun bazı tasarruflarla eserin değişik versiyonlarını oluşturmuşlardır. Anke Otter Beaujean, mevcut *Buyruk* neşirlerinden hareketle birisi Tahtacılar'a, diğeri Safevî yanlısı gruplara ait olmak üzere eserin en az iki versiyonundan bahsedilebileceğini söylüyorsa da⁵ bunun ihtiyatla karşılanması gerektiğinde şüphe yoktur. Zira İslâm'ı kabul eden konar-göçer Türkmen oymaklarının Anadolu'ya göç ettikten sonra ileride Safevî Devleti'ni kuracak olan Erdebil Süfliliği'ne olumsuz bakmadıkları ve fiilî katılımları farklı olsa da hemen hemen bütününün Safevî temayüllü olduğu bilinmektedir. Şu kadar var ki bu oymakların soy ya da aşiret yapılanması arasında bazı küçük farklılıklar bulunmaktadır. Tarihten gelen bazı telakkilerle, yüzeysel nitelikteki Şîî anlayışları yansıtan eser, Safevî propagandasıyla Anadolu'nun işaret edilen özellikteki oymaklarına dağınık metinler halinde intikal ettirilmiş, zaman içinde ocakzâdeler kendi geleneklerine göre küçük tasarruflarda bulunarak bu metinleri biçimlendirip muhafaza etmişlerdir. Geçmişte sadece ocağa mensup kimselerde bulunan eser, tahmin etmek güç değildir ki, dört asır gibi uzun bir zaman dilimi içinde kimi ocaklarda kaybolmuş, kimilerinde bazı farklılıklarla istinsah edilmiş; "yol"un ilkeleri en azından dedeler tarafından bilindiği, "teşkilat yapısı" da fiilen uygulandığı için bunun yazılı anlatımının korunmasına özel bir ihtimam gösterilmemiş olmalıdır. Esasen Safevî propagandacılarının hangi oymaklara ulaştığı, bunların oymak yapısı, oymakların kendilerine intikal eden *Buyruk*'a karşı zaman içinde takındıkları tavır, eserin kuşaktan kuşağa geçiş serüveni gibi bilinmesi güç olan hususlar dikkate alındığında eserle ilgili "nihaî bilgilerin hiç de rahat ortaya konamayacağı, kolayca anlaşılabilir. Bu bakımdan "otantik bir Buyruk metni" ortaya koymak güç görünmektedir.

1 Abdülbâki Gölpınarlı, "Kızılbaş", *İA*, VI, 789.

2 Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, İstanbul 1977, s. 95.

3 Nitekim ikincisi, amatör nitelikli olmakla birlikte, Mehmet Yaman tarafından *Erdebili Şeyh Safî ve Buyruğu* (İstanbul 1994) adıyla basılmıştır.

4 Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 64.

5 Bk. Anke Otter-Beaujean, "Tahtacılar"ın Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not", *1. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1995, s. 5-7.

edelim ki sayıları sınırlı olduğu bilinen ve özel kütüphanelerde bulunan muhtelif nüshalar titiz biçimde incelenerek bir an önce eserin tenkitli bir neşri yapılır.

Eser amatör bir çalışma olarak ilk defa 1958 yılında *Buyruk* adıyla Sefer Aytekin tarafından yayımlanmıştır. Naşir tarafından tasarruflar yapılmayan ve İzmir Nüshası (s. 1-152) esas alınarak hazırlanmış olmakla beraber, ayrıca Maraş (s.153-163), Alaca-Çorum (s. 164-194), Gümüşhacıköy (s. 195-201), Malatya (s. 202-215), Hacı Bektaş-1 (s. 216-233) ve Hacı Bektaş-2 (s. 234-270) nüshalarından parçalar eklenen eser, en sağlam neşir kabul edilmelidir. Kitabın hazırlanışının arkaplânını anlatan Murat Küçük'e göre İzmir Nüshası Tahtacılar'a⁶, arkasından gelen nüshalar ise orta Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan Alevîler'e ait versiyonlardır. Eser ikinci defa, 1962 yılında Hasan Ayyıldız tarafından *İmam-ı Ca'fer Buyruğu* adıyla yayımlanmış, bu neşir muteber kabul edilmemiştir⁷. 1982 yılında Fuat Bozkurt tarafından yine *Buyruk* (İstanbul 1982) adıyla neşredilen eser, naşirin "Son söz"de belirttiğine göre, ulaşılabilen bütün nüshalar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. İlim çevreleri tarafından en muteber sayılan neşirler Sefer Aytekin ile Fuat Bozkurt neşri olup bunun dışındakiler ya bu iki neşre dayanmakta ya da güvenilir olmayan başka özellikler arz etmektedir⁸. Tabii olarak bu çalışmada söz konusu iki neşir esas alınacaktır.

Haklı olarak Alevî bir yayımcının yol ve süreğin içtüzüğü, programı ve bir tür ilmihali olarak andığı *Buyruk*⁹ geçmişteki önemini bugün de korumaya devam etmektedir. Alevî derneklerinin kitap satış yerlerinde eserin satışa sunulması, en çok baskısı yapılan eserlerden birisi olması¹⁰ ve dedelerden başka Alevî halkın en çok okuduğu kitaplar arasında ilk sıralarda yer alması¹¹ bunu teyit etmektedir.

Bu çalışmada, *Buyruk*'ün bütün versiyonlarında bulunan "üç sünnet-yedi farz" kavramı ile Alevî yazarların bu kavram karşısındaki tutumları incelenecektir. Asıl karakteri itibariyle kendine mahsus "tasavvufî" bir yol olan Alevîlik'te merkezî kavramlardan birisi hiç şüphe yok ki "üç sünnet-yedi farz"dır. Çünkü bu kavram,

6 Geniş bilgi için bk. Murat Küçük, *Cemaat-ı Tahtacıyan*, İstanbul 1995, s. 69-72.

7 Bk. Anke Otter-Beaujean, *a.g.mk.*, s. 5.

8 Sayısı bir düzineye yaklaşan değişik *Buyruk* versiyonlarından söz gelimi, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından hazırlanan eser (*İmam Cafer Buyruğu*, İstanbul 1995) Sefer Ayetin neşrine dayanmaktadır. Diğer taraftan Ahmed Sabri Hamedani (*İslâm'da Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık Buyrukları*, Ankara 1986) ile Nazmi Nizami Sakalioğlu'nun (*Buyruk*, Ankara 1996) neşirleri *Buyruk* çarpıtılmasına örnek teşkil etmektedir. Bunlardan ilki tamamen İsnâaşerî Şîası'na göre, ikincisi Kur'ân'dan bazı âyetler, Şîlik ve Alevî anlayışlar etrafında tamamen şahsî düşünceler istikametinde kaleme alınmıştır.

9 Sefer Aytekin, *Buyruk* (Ankara 1958), ön söz, s. 3.

10 Bunun en dikkat çeken örneklerinden birisi Can Yayınları tarafından ilk baskısı 1993'te neşredilen *Buyruk* olup bugün bunun dokuzuncu baskısı (2001) gerçekleştirilmiştir. Baskılarda adet sayısı gösterilmemekle birlikte, görüşmemizde yayın evi sahibi Adil Ali Atalay her baskısının on biner adet olduğunu ifade etmiştir.

11 Yapılan bir saha çalışmasında en çok okunan kitaplar arasında % 41,6 ile *Cenkrâmeler*, % 35,9 ile *Buyruk* yer almıştır (Ali Aktaş, "Kent Ortamında Alevîler'in Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açısından Değerlendirilmesi", *İ. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 463).

içeriğinde yolun temel ilkeleri ile dinî teşkilatlanmadan söz etmektedir. Önem dereceleriyle ilgili literatüre yansımış bir sıralama mevcut değilse de gerek kaynaklar gerekse sözlü gelenek göz önünde bulundurularak Alevîliğin “Hak-Muhammed-Ali” kavramından sonra “cem”, “on iki hizmet”, “dört kapı-kırk makam”, “üç sünnet-yedi farz”, “musahiplik”, “rehberlik” gibi kavramlarının son derece önemli olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bunlardan “üç sünnet-yedi farz” kavramı, kendi kavramsal değerinden başka, bünyesinde “mürşitlik”, “mürebilik”, “musahiplik” gibi diğer önemli kavramlara yer vermesi sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. *Buyruk*, bu kavram içinde bulunana hüküm, ilke yahut erkânın kişinin yol mensubu olmasının şartı olarak görür. Dolayısıyla *Buyruk*'ta bu kavramın ele alınışı klasik Alevîliğin diğer konularının ele alınışı hakkında çok önemli malzemeler içeren bir niteliktedir. Diğer taraftan *Buyruk*'taki dikkate değer bu kavramın bugün Alevî yazarlar tarafından nasıl ele alındığı, ya da ele alınıp alınmadığı, başka bir ifadeyle yazarların bu kavram karşısında nasıl bir tutum sergilediği günümüz Alevîliği ile geleneksel Alevîlik arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu kavrama dair Alevî yazarların tutumu bir bakıma geleneksel Alevîliğe ilişkin tutumunu yansıtmaya mahiyettedir.

Bu çalışmada önce ilgili kavram verilecek, sonra da yazarların kavramla ilgili tutumları ele alınacaktır.

1. “ÜÇ SÜNNET-YEDİ FARZ”

Söz konusu kavram *Buyruk*'un yukarıda sözü edilen Sefer Aytekin neşrinin İzmir, Alaca ve Hacı Bektaş nüshaları ile Fuat Bozkurt neşri (Naşirin ifadesine göre her ne kadar bu neşir tek nüsha olmayıp muhtelif nüshalardan bir metin tespiti ise, de burada anlatım kolaylığı bakımından Bozkurt Neşri olarak anılacaktır.) olmak üzere dört nüshada yer almaktadır. Bunlarda gerek yer aldığı bağlam gerek hakkındaki ön bilgi gerekse sıralanış biçimi itibarıyla belli ortak özellikler arz etmekle birlikte, az çok birbirinden farklılıklar taşımaktadır. İzmir nüshasında “Karındaş Olmak” başlığından sonra “talibin boynunda yerine getirilmesi gereken prensipler” olarak sunulan bu kavram, Alaca Nüshası'nda “Rehber” başlığını takiben, herhangi bir ön kayıt olmaksızın, Hacı Bektaş Nüshası'nda makamlarla ilgili bilgilerin verildiği pasajların arkasından “Ca'fer Sâdık'ın buyruğu” olarak zikredilmiştir. Bozkurt Neşri'nde ise “Dört Kapı-Kırk Makam” başlığından sonra yine adı geçen imamın bütün yol ehli canların yerine getirmekle yükümlü olduğunu söylediği esaslar” ön bilgisi ile aktarılmıştır.

Söz konusu kavramın nüshalardaki sıralanışı şu şekildedir:

İzmir Nüshası ¹²	Alaca Nüshası ¹³	Hacı Bektaş Nüshası ¹⁴	Bozkurt Neşri ¹⁵
ÜÇ SÜNNET			
1 Gönülde kin-kibir bulunmamak	Allah'ın kelamını anmak	Hak'kı zikretmek	Tanrı'nın adını anmak
2 Kalpte düşmanlığa yer vermemek	Kalpte düşmanlığa yer vermemek	Kalpte düşmanlığa yer vermemek	Kin, kibir ve düşmanlığı kalpten atmak
3 Türâb olmak	Bir gibi oturup biri söylemek	Yola teslim olmak	Muhammed-Ali yoluna teslimiyet
YEDİ FARZ			
1 Mürebbiye düşmek	Tarikat yolunu başkasından sakınmak	Sırrını izhar etmemek	Musahip edinmek
2 Musahip edinmek	Candan geçip Hak'tan dönmek	Gördüğünü örtmek	Mürebbiye düşmek
3 Tac giymek	Dünyaya değer vermemek	Özür ile niyaz eylemek	Rehber sahibi olmak
4 Sırdâr olmak	Tövbe almak	Mürebbi hakkını gözetmek	Mürşit edinmek
5 Yâre yar olmak ve özü ulu olmak	Musahip edinmek	Musahip hakkını gözetmek	Aşına bulmak
6 Beli berk olmak	Hırka giymek	Tövbe almak	Peşine olmak
7 Hak'la sohbet kılmak	Tac giymek	Tac giyip özünü üstada teslim etmek	Çeğildeşi olmak

Görüldüğü gibi üç sünnet-yedi farzla ilgili dört nüshadaki aktarımlar bazı farklılıklar taşımakla birlikte büyük oranda ortaklık arz etmektedir. Sünnetlerle farzlar karşılaştırıldığında sünnetlerin farzlara göre daha çok birbiriyle benzeştiği görülmektedir. İlk nüshanın birinci sünnetle ilgili farklı kaydı hariç, bazı küçük değişikliklerin dışında sünnetlerle ilgili farklılık yok gibidir. Bunun bir sebebi "üç"le sınırlı prensipler dizisinin "yedi" ile sınırlı prensipler dizisine göre daha kolay akılda muhafaza edilebilirliği olmalıdır. Farzlar ise ilk bakışta çok farklı gibi görünmekle birlikte sıralama dikkate alınmadığında bir dereceye kadar nüshalar arasında yakınlığın bulunduğu müşahade edilmektedir.

Nüshalardaki benzerliklerden hareket ederek ortak bir "üç sünnet-yedi farz" inşası denemesine girilebilir. Buna göre ilk sünnet Hak'kı anmaktır. Bu, ilk nüsha hariç diğer nüshaların yakın anlamlı lafızlarla ittifak ettiği bir husustur. İlk nüshada ise bu, "Hak'la sohbet etme" ifadesiyle yedinci farz olarak anılmıştır. İkinci sünnet bütün nüshaların ittifakı ile kalpte düşmanlığa yer vermeme olup, dördüncü nüsha buna kin ve kibri de eklemektedir. Üçüncü sünnet "tevazu sahibi olma"dır. Bu ifade

12 *Buyruk* (nşr. Sefer Aytekin), s. 114-115.

13 A.g.e, s. 165.

14 A.g.e., s. 245-246.

15 *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt), s. 132-133

ilk nüshada "turâb olma", ikinci nüshada aynı mânaya gelmek üzere "bir gibi oturup biri söyleme" ifadesiyle belirtilmiştir. Diğer iki nüshada bunun "yola teslimiyet" biçiminde yer alması zühul eseri olmalıdır. Çünkü üç sünnet (ilki kısmen itikadi olmakla birlikte) ahlâkî özellik taşımaktadır. Yolun erkânı ise farzlarda anlatılmaktadır.

Farzlara gelince, hiçbir nüshadaki sıralama diğerinin aynısı olmamakla birlikte, dört nüshada ortak olan tek farz "musahiplik"tir. Üç nüshada ortak olanlar ise "mürebbi edinme", "sırdar olma" (yolu sakınma), "tac giyme" olmak üzere üçtür. İki nüshada da "tövbe alma" ortaktır. Bu beş farzın dışındakiler nüshalara göre ayrı ayrı oluşmaktadır. Nüshalardaki farzlar incelendiğinde her birerinin yolun erkânı ile temel prensiplerini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Nüshalardaki ortak anlatımların yanı sıra yolun temel prensip ve erkânı dikkate alınarak birinci farzın sır saklama, ikincisinin mürşide teslim olma, üçüncüsünün mürebbi yahut rehber edinme, dördüncüsünün musahiplik akdi gerçekleştirme, beşincisinin tac giyme, altıncısının tövbe alma olduğu kolaylıkla ifade edilebilir. Ancak yedinci farzın inşası daha güç görünmektedir. Bu, Tahtacılar'da "aşına olma", "peşine bulma" gibi bir erkân, diğer Alevî gruplarda "dünyaya önem vermeme", "özü ulu olma", "daima özür ile niyaz etme" gibi bir ilke olmalıdır.

Yolun kendi iç mekânizmasına göre bu inşa dikkate alındığında mevcut dört nüshadan en sağlaminın Fuat Bozkurt neşri olduğu (Muhakkak ki bunun sebebi Bozkurt'un tek bir nüshaya dayanma yerine ulaşabildiği nüshalardan ortak bir metin tespiti yapmış olmasıdır; bu bakımdan makalede bundan sonra sadece bu neşir esas alınacaktır.) anlaşılmaktadır. Bu neşirden başka ikinci sırada Alaca Nüshası diğerlerine göre daha sıhhatli görünmektedir.

Buyruk versiyonlarındaki "üç sünnet-yedi farz"la ilgili bu aktarım ve açıklamalardan sonra eserin muhteva özelliğine bağlı kalarak önce "üç sünnet"in, arkasından da "yedi farz"ın kısaca içeriği ile bunların ihmali halinde uygulanacak yaptırımlara değineceğiz.

a) Üç Sünnet

Sözlükte adet, gidış tarzı, izlenen yol, tabiat, alışılmış usul gibi anlamlara gelen sünnet,¹⁶ terim olarak İslâm'ın Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikinci ana kaynağını teşkil eden Hz. Muhammed'in söz, fiil ve onayladığı açıklama yahut davranışlar (takrir) anlamında ise de¹⁷, Şia'nın hâkim İslâmî anlayıştan farklı olarak buna On iki İmam'ın söz ve davranışlarını da eklediği dikkate alındığında,¹⁸ *Buyruk*'un "üç sünnet-yedi farz"ı Ca'fer es-Sâdık'a atfetmesi anlaşılır görülebilir. Esasen Alevîliğin "sünnet" terimini hangi anlamda kullandığına dair açık bir kayıt bulunmamakla birlikte, "üç sünnet" ifadesinde bunun ilke, kural, prensip mânasında kullanıldığı

16 Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "snn" md.

17 Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, İstanbul 1327, "sünnet" md.

18 Bk. Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *Usûlü't-teşeyyu*, Beyrut ts., Dârü'l-kalem, s. 253.

anlaşılmaktadır. Burada şu bilhassa belirtilmelidir ki On iki İmamdan altıncısı ve on civarında eseri günümüze kadar ulaşmış olan Ca'fer es-Sâdık'ın¹⁹ böyle bir sünnet ve farz sıralaması yaptığına dair hiçbir kayıt bulunmadığı gibi, bu kavram içinde sıralanan hususların onun dinî anlayış ve düşüncesiyle örtüşen bir nitelik taşımadığı da kesindir.

Üç sünnetten ilkinin teşkil eden "Hak'kı anma yahut zikretme" esas itibarıyla "Hak" ve "zikir" olmak üzere iki kavramdan meydana gelir. Hak, aşkın bir yaratıcı olarak *Buyruk*'un birçok yerinde yüzeysel biçimde işlenir. Muhtelif konular ele alınırken O'nun yaratıcı olduğu, kullarına seslenici olduğu, affedicisi olduğu, kudret ve irade sahibi olduğu gibi hususlara göndermeler yapılır. Ayrıca O'nun sûfi kullarına yedi yüzle görüldüğü de belirtilir²⁰. Anma, hatırlama anlamına gelen "zikir" ise *Buyruk*'ta hem sözlük anlamına uygun olarak Tann'nın hatırlanması hem de farklı bir bağlamda "yola bağlılık" biçiminde ifadelendirilir. Eserde "Tann'nın isimleri" başlığı iki anlamıyla da bu ilk sünnetin bir çeşit açıklamasıdır. Bu başlıkta zikirle ilgili bazı hadiseler yer verildikten sonra, Tann'yı zikretmenin yedi türlü olduğu belirtilir. Birincisi pîrin hizmetini bilip yerine getirmek, ikincisi Tann'nın ikranına razı olmak, üçüncüsü şeriata uymak, dördüncüsü tarikata bağlılık, beşincisi marifet ehli olmak, altıncısı ilim sahibi olmak, yedincisi edep ve haya sahibi olmaktır²¹. İlgili başlıkta ayrıca Allah'ın gizli ve açık birçok isminin bulunduğu, gizli isminin "Hû", açık isminin ise Selâm, Besmele (daha doğrusu besmelede bulunan Allah, Rahman ve Rahim) gibi isimler olduğu belirtilerek bunları anma teşvik edilmektedir²².

İkinci sünnet olan "kalpte düşmanlığı yer vermeme", başka bir ifadeyle kalbin her türlü kirden temiz tutulması, eserde "sûfi"nin özellikleri anlatılırken şöyle aktarılır: Sûfi yolun gereklerini yerine getirdikten sonra kalbini temiz tutmalıdır. Kalp şüphe, riya, kıskırtıcılık, hasetlik gibi kötü duygulardan uzak tutulmalıdır. Ayrıca sûfi, bir başka sûfinin kalbini incitmemelidir. Eğer bir kimse bir başkasının gönlünü kırarsa onu yeniden yapmadıkça mürşit, üstat, pîr, mürebbi onu kabul edemez, etmemelidir²³.

Alçakgönüllülüğü ifade eden üçüncü sünnet, eserde yine sûfinin özelliklerinin sayıldığı bir başlıkta "özünü toprak etme" (türâb olma) adıyla anılarak bunun yedi biçimde gerçekleştirileceği söylenir. Birincisi yumuşak sözlü olarak, ikincisi fedakar olarak, üçüncüsü geçmişi düşünüp aksilik yapmayarak, dördüncüsü Tanrı buyruğuna göre ibadet ederek, beşincisi gönül kırmayarak, altıncısı Tanrı sözünü hatırlayarak, yedincisi toplumla uyum içinde yaşayarak²⁴.

19 Eserler için bk. Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, VII, 3.

20 Örnekler için bk. *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt) s. 8, 12, 32, 39, 48, 51, 95, 106.

21 *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt), s. 136.

22 *A.g.e.*, s. 136-138. Cem'lerde hem gizli isim olarak belirtilen (aslında Allah'a delalet eden zamir) "Hu" ifadesinin hem de "Allah" lafzının sıklıkla tekrarlandığı burada belirtilmelidir.

23 Bk. *A.g.e.*, s. 34, 36.

24 *A.g.e.*, s. 36.

Eserde bu sünnetleri yerine getirmeyenler hakkında uygulanacak cezalardan da söz edilir. Buna göre ilk sünneti yapmayan bir kimse kendi haline bırakılmalı, isterse cem'e alınmalı, fakat kendisine küçük bir ceza verilmelidir. İkinci sünneti yerine getirmeyene üç tarik (sopa) vurulmalı, üç akçe da para alınmalıdır. Üçüncü sünneti yapmayana ise beş tarik vurulmalı ve beş akçe de para alınmalıdır²⁵.

b) Yedi Farz

Sözlükte belirlemek, açıklamak, takdir etmek, pay ve nasip gibi anlamlara gelen "farz",²⁶ İslâmî terminolojide Allah ve Peygamberi'nin müminlerden kesin ve bağlayıcı olarak yapılmasını istediği fiil demek olup²⁷ bu mânâda, kalıplaşmış şekilde ne Kur'ân'da ne de hadislerde yedi farzdan söz edilmektedir. Alevîlik'te özel bir farz tanımlaması bulunmamakla birlikte, bunun en azından "üç sünnet-yedi farz" kavramı bağlamında sünnet tanımı gibi prensip, ilke, kesin hüküm anlamında kullanıldığı müşahede edilmektedir. Nitekim kitabın "Tarikatın Farzları" isimli başlığında²⁸ tasavvuf yoluna girenlerin yerine getirmek zorunda oldukları prensipler anlatılmaktadır.

İnşa ettiğimiz sıralama dikkate alındığında birinci farz olan "sır saklama" Şia'daki "takiyye" anlayışıyla²⁹ ilişkilendirilebilirse de, gerçekte bu, bütün batınî grupların ortak özelliğidir ve pek tabii *Buyruk*'ta teferruatıyla ilgili açıklama yoktur. Önemli bir prensip olan bu farzın dışındaki diğer farzlar mürşide teslim olmadan başlayıp taç giymeye kadar bir talibin yola sağlam bir şekilde girip yerine getirmesi zorunlu olan temel erkânî ifade etmektedir. *Buyruk*'un ilgili başlıklarında bu erkânlarla ilgili geniş açıklamalar vardır. Kısa bir ifadeyle talibin teslim olması gereken mürşit Muhammed Ali soyundan gelmeli ve dört kapı kırk makam, on iki erkân, on yedi kemerbesti bilmelidir. Keza rehber edinilecek kişi şeriata âmil, tarikatta kâmil, tatlı dilli açık gönüllü olmalıdır. Evli olan talipler mutlaka musahiplik kavline girerek kardeş olmalı, musahipliğin gerektirdiği bütün hükümleri dikkate alarak hareket etmelidir. Talip pîrden tövbe alıp her biri On İki İmam'ı temsil etmek üzere on iki terekli taç giymelidir. Tacın temel prensibi pîr sözünü tutup pîre hizmet etmek, tacın aslı Tanrı'dan günahların bağışlanmasını istemektir³⁰.

Bu farzları yerine getirmeyen –eserdeki ifadeyle– "farzlardan düşen" kimselere ne gibi cezalar verilmelidir? Eserde bu konuda şu açıklama vardır: Birinci, ikinci, üçüncü farzları yerine getirmeyen taliplerin cezası aynıdır. Bunlara kırk yedi tarik

25 A.g.e., s. 132. Muteber olan Alaca Nüsha'sına göre ise ilk sünneti terk eden için aynı tutum önerilmekle birlikte, ikinci sünneti terk edene sadece üç akçe para cezası, üçüncü sünneti terk edene ise maddî ceza söylenmeyip sadece dayak cezası verilmesi istenmektedir (*Buyruk*, nşr. Sefer Aytekin, s. 165).

26 Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "fz" md.

27 Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn*, İstanbul 1404/1984, "fz" md.

28 Bk. *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt), s. 123.

29 Şia'da Ca'fer es-Sâdik'ın " mehdi ortaya çıkıncaya kadar takiyyenin vacip olduğunu" belirttiği nakledilir (bk. Şeyh Sadûk, *Risâletü'l-İtikâdâti'l-İmâmiyye* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 127.

30 Sözü edilen pîrlik, rehberlik, musahiplik, tövbe, tac giyme gibi hususlarla ilgili geniş bilgi için bk. *Buyruk* (nşr. Fuat Bozkurt), s. 17-25, 29, 52-72, 121.

(sopa) vurulup yetmiş sekiz akçe alınır. Dördüncü farzı yapmayana dokuz tarik vurulup yirmi yedi akçe alınır. Beşinci farzı terk edene yine dokuz tarik vurulur ve on yedi akçe alınır. Altıncı farzdan düşene yedi tarik vurulur, on dört akçe alınır. Yedinci farzı aksatana ise beş tarik vurulur, beş akçe alınır³¹. Görüldüğü gibi burada üç sünnetteki uygulamanın aksine cezalar en ağırından en hafifine doğru bir seyir takip etmektedir.

Buyruk'ta "üç sünne-yedi farz" kavramının içeriği ve bunları yerine getirmeyenlere öngörülen cezalar bunlardan ibaret olup şimdi makalenin ikinci bölümünü teşkil eden bu kavram karşısında Alevî yazarların tutumlarına geçilebilir.

II. ALEVÎ YAZARLARIN "ÜÇ SÜNNET YEDİ FARZ" KAVRAMINA KARŞI TUTUMU

Asırlar boyu kapalı toplum halinde varlığını sürdüren Alevîler 1960'lı yıllardan itibaren kırsal bölgelerden kent ortamına geldiklerinde bir süre sessiz kalmış, bir bakıma dinî geleneklerinin üzerini örtmek suretiyle hayatlarını devam ettirmişlerdir. 1980'ler ve sonrasında içte ve dışta meydana gelen önemli siyasî ve sosyal olaylar dolayısıyla ciddi bir kimlik arayışına girmiş, geçen zaman içinde bu alanda çok yönlü hareketlilik sergilemişlerdir. Hiç şüphesiz bunlardan en dikkate değer olanı dinî inanç ve düşüncelerini tespit etme ve sorgulamaya yönelik çabalardır. Bu çabaların nasıl bir seyir takip ettiği ve hâl-i hazırda nasıl bir görünüm arz ettiği ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, *Buyruk*'taki "üç sünnet-yedi farz" anlayışının kitaplara nasıl yansıdığı, daha doğrusu yansıyıp yansımadığı hususu bu konuda bazı ip uçları verecektir.

Artık şehir ortamında yaşamaya başlayan Alevîler ekonomik durumlarındaki iyileşmeye ilaveten, ülkede son çeyrek yüzyılda yeni iletişim araçlarının artması, eğitim oranı ve seviyesinin yükselmesi, ayrıca siyasî ve iktisadî alandaki liberalleşme faaliyetleriyle birlikte, kimlik hareketlenmesinde bir taraftan muhtelif vakıf ve dernekler açarak örgütlenirken bir taraftan da sözellikten yazıya geçiş sürecine girmişlerdir³². Bu süreçte dinî önder ve aydınlar birçok kitap kaleme almış, muhtelif dergiler yayın hayatına girmiş, yeni yayınevleri açılmıştır³³. Eserlerin ilmî kalitesi ne olursa olsun, acaba bu yayınlarda "üç sünnet-yedi farz" kavramına nasıl yaklaşılmıştır? Başka bir ifadeyle, Alevî yazarların bu kavramla ilgili tutumu ne olmuş-

31 A.g.e., s. 133. Alaca Nüshası'nda ise birinci farzdan düşene üç tarik, üç akçe; ikincisinden düşene yedi tarik, yedi akçe; üçüncüsünden düşene dokuz tarik, dokuz akçe; dördüncüsünden düşene on sekiz tarik, on sekiz akçe; bundan sonraki üç farzın her birerinden düşen ceza aynı olup kırk tarik, kırk akçedir (*Buyruk*, nşr. Sefer Aytekin, s. 166).

32 Bk. Hakan Yavuz, "Alevîler'in Türkiye'deki Medya Kimlikleri: Ortaya Çıkış'ın Serüveni", *Türkiye'de Alevîler Bektaşiler Nusayriler*, İstanbul 1999, s. 57, 77.

33 Bu süreçteki neşir faaliyetleri için bk. Karin Vor hoff, "Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar", *Alevî Kimliği* (nşr. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, trc. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun), İstanbul 1999, s. 32-66.

Bk. Hakan Yavuz, a.g.mk., s.

tur? *Buyruk*'ta içerik ve yaptırımı ile birlikte yer alan bu önemli kavram Alevî eserlere yansımış mıdır ya da ne kadar yansımıştır? Şurası açıktır ki bu soruların cevabı sadece gelenekteki bir anlayışın ne kadar canlı ya da canlılıktan uzak olduğunu ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda dinî geleneği inşa faaliyetinin bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa bunun nasıl bir özellik arz ettiği konusunda da önemli malzemeler verecektir.

Burada söz konusu edilen "Alevî yazar" ifadesiyle profesyonellik söz konusu olmaksızın Alevî kökenden gelen ve Alevîlik hakkında kitap yayımlamış olan kişiler kastedilmektedir. Yazarlarla ilgili her ne kadar elimizde tam bir liste yoksa da, Alevîlik'le ilgili bibliyografik bir eserle³⁴, Alevî yayınevlerinin katalogları ve Alevî derneklerinin kitap satış mekânlarında bulunan kitaplardan yola çıkılarak bir noktaya ulaşılabilir.

Bu çerçevede yapılan taramada "üç sünnet-yedi farz" kavramıyla ilgili olarak Alevî yazarların "olumlu" ve "ilgisiz" olmak üzere iki farklı tutum içinde oldukları görülmüştür.

1. "Üç sünnet-yedi farz" kavramına karşı olumlu tutum sergileyenler

Eserini doğrudan Alevî inanç, ibadet ve erkânına ayıran yahut bir şekilde inanç ve erkân konularına giren yazarlarda tabii olarak "üç sünnet-yedi farz" kavramının bulunması gerektiği beklenir. Oysa hemen ifade edilmelidir ki neşriyatın büyük çoğunluğu bu beklentiye boşa çıkarıcı niteliktedir. Söz konusu kavrama ilişkin olumlu tutum sergileyen, diğer bir ifadeyle eserinde bu kavramdan bahseden yazar sayısı çok sınırlıdır. Gözden kaçan birkaç kitap olabileceği hususu saklı kalmak şartıyla, bu sayının sekizle sınırlı olduğu belirtilmelidir.

a) Rıza Zelyut

Eserine söz konusu kavramı ilk taşıyan Rıza Zelyut'tur. Bir süre öğretmen olarak çalışıp bilahare basın alanına intikal eden Zelyut, ilk baskısı 1990'da yapılan *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik* isimli eserinde "üç sünnet-yedi farz"ı Alaca Nüshası'na paralel biçimde saymakta³⁵, ancak *Buyruk*'ta bunların aksatılması halinde terettüp edeceği belirtilen cezalarla ilgili her hangi bir şey söylememektedir. Yazar, ilgili başlıkta maddeleri sıralamadan önce "Alevî yolunun dinsel cephesinin anlaşılması için bu sünnet ve farzların basit olarak bilinmesi gerektiğini, bunların gerçekte insanların eğitimlerinin birer aracı olduğunu" söylemenin dışında bir yoruma girmez.

b) Âşık Ali Metin

Kitabının arka dış kapağında bulunan açıklamadan anlaşıldığına göre, Hz. Ali soyundan gelen Kara Kesici Sultan ve Hüseyin Abdal seyyitlerinden olan Metin 1992 yılında yayımladığı eserinin "Ön Söz"ünde, Alevîlik hakkında birçok kitap

34 Ali Yaman, *Alevîlik-Bektaşîlik Bibliyografyası*, Mannheim 1999.

35 Rıza Zelyut. *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, İstanbul 1992, s. 314.

yazıldığını fakat bunların genellikle asl'a dayanmayan yaklaşımlar ihtiva ettiğini, kendisinin doğru ve sağlıklı bilgiler vermek üzere kitabı kaleme aldığını söylemektedir. Yazar yine "Ön Söz"de belirttiğine göre çalışmasında Baba Mansur evlatlarından bir dede'den de yararlandığını nakletmektedir. Yazar, "üç sünnet-yedi farz"ı, altıncı farz hariç, Alaca Nüshası'na göre saymaktadır³⁶. Söz konusu nüshada "halifeden hırka giyme" biçiminde geçen bu farzı, yazar "marifette kendini tanıma" olarak vermiştir. Yazar sünnet ya da farzlarla ilgili ihmal yahut terk söz konusu olduğunda *Buyruk*'ta sayılan cezaî müeyyidelerden bahsetmemektedir.

c) Mehmet Yaman

Karaca Ahmet Sultan evlatlarından gelen Hıdır Abdal Sultan Ocağı'na mensup olan Yaman "üç sünnet-yedi farz"ı Alaca Nüshası'na yakın biçimde saymakta ise de gerek ikinci ve üçüncü sünneti, gerekse iki, üç ve dördüncü farzı kendine has biçimde sıralamaktadır. Buna göre ikinci sünnet "kalpten düşmanlığı atıp, kimseye karşı kibirlenmemek ve kin tutmamak, gönül kırmamak ve kimseye düşmanlık etmemek", üçüncü sünnet "tarikatın her dediğini yerine getirmek"tir. İkinci farz, mezhepdaşlarla birlikte olmak; üçüncü farz, yalan ve gıybetten kaçınmak; dördüncü farz, hizmette bulunmaktır³⁷. Görüldüğü gibi bu değişiklikler özde çok farklı olmayıp bazı hükümlerin birbirine eklenmesi ile öteki benzer hükümlerin devreye sokulmasından oluşmaktadır. Ayrıca Yaman da bu çalışmasında sünnetlerden yahut farzlardan düşenlerle ilgili yaptırımlardan bahsetmemektedir.

d) Ahmet Uğurlu

Eserinin arka dış kapağında yer alan biyografisinde dede soyundan geldiği ve fiilen dedelik yapmakta olduğu belirtilen Uğurlu, her ne kadar eserine *Alevîlik'te Cem ve Musahiplik* adını vermişse de bu eserde kırkın üzerinde konuya temas etmektedir. "Üç sünnet-yedi farz"ı Alaca Nüshası'na göre sıralayan Uğurlu, sünnetleri saydıktan sonra bunların ahlâki prensipler olduğunu, Allah'a lâıyk bir kul olmak için önce ahlâk ve fazilet sahibi olmak gerektiğini belirtmekte³⁸, bunun dışında ilgili hükümler hakkında herhangi bir yoruma girmemektedir. Uğurlu da önceki yazarlar gibi sünnet ve farzları yerine getirmede kusurlu olan insanlar için belirlenen yaptırımlara değinmemektedir.

e) Şakir Keçeli-Aziz Yalçın (başkanlığında kurul)

"Ön Söz"de belirtildiğine göre, Şakir Keçeli ve Aziz Yalçın başkanlığında başta inanç önderleri olmak üzere, geniş bir kadro tarafından hazırlanan *Alevîlik-Bektaşîlik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* isimli eser "üç sünnet-yedi farz" kavramının "üç sünnet" bölümüne yer vermiştir. Eserin "ibadet-erkân" bölümünde

36 Aşık Ali Metin, *Pençe-i El Aba/Alevîlik'te Muhammed Ali'nin Yolu*, İstanbul 1992, s. 103-104 (Eserin doğru adı "Pençe-i Âl-i abâ" biçiminde olmalıdır).

37 Mehmet Yaman, *Alevçilik/İnanç-Edeb-Erkân*, İstanbul 1993, s. 236.

38 Ahmet Uğurlu, *Alevîlikde Cem ve Musahiplik*, İstanbul 1995, s. 13.

yer alan “üç sünnet” *Buyruk*’un Fuat Bozkurt neşrine göre alınmış; bölümün sonuna yine aynı neşir esas alınarak sünnetlerden düşenlerle ilgili cezayî müeyyideler alıntılanmıştır. İlgili bilgiden sonra verilen dipnotta ise üç sünnetin “salt *Buyruk*’lar arasındaki dil ve biçim farklılığını göstermek için konulduğu” belirtilmiştir³⁹.

f) Gülağ Öz

Eserinin sonunda yer alan biyografisinde ifade ettiğine göre, önceleri tiyatro alanında oyuncu, yazar ve eleştirmen olarak görev yapan, daha sonra halk kültürü araştırmalarına yönelen Öz, “üç sünnet-yedi farz”ı İzmir Nüshası’ndaki sıralamaya göre saymaktadır. Ayrıca söz konusu sünnet ve farzları terk edenler için belirlenen cezalara da değinmemektedir.

g) Aşık Durmuş Günel

Eserinde biyografisi ile ilgili bilgi bulunmamakla birlikte, dede olduğunu öğrendiğimiz⁴⁰ Günel, girişte Aleviliğin tarih boyunca horlandığını, oysa onun İslâm’ın özü olduğunu belirttikten sonra “Üç Sünnet-Yedi Farz” başlığında sünnet ve farzları sıralamadan önce, Ca’ferî mezhebine göre İslâm’ın şartlarını saymaktadır. Tevhid, adl, nübüvvet, imâmet ve meât olmak üzere beş esas halinde sayılan⁴¹ bu şartlardan sonra Ehl-i Beyt ve şefaate ilgili küçük açıklamalar yapılır. Daha sonra İzmir Nüshası’na göre sünnet ve farzları sıralayan yazar, bunları bilmeyen yahut da bilirim diye taklit edenlerin saf mümin olmadığını söyler.⁴² Eserde sünnet veya farzları yerine getirmeyenlere verilecek cezalardan bahsedilmez.

h) Ali Yaman

Hıdır Abdal Ocağı’na mensup Mehmet Yaman’ın oğlu olan Ali Yaman, Şahkulu Sultan Külliyesi yayınları arasında çıkan eserinde “Alevî yolunun üç sünnet-yedi farza dayandığını, bu temel esaslara uymanın zorunlu olduğunu” belirttikten sonra, üçüncü farz hariç, diğer sünnet ve farzları Alaca Nüshası’na göre sıralamaktadır. Üçüncü farzı ise “Hakk’ın terazisine itaat etme, yapılan bir günaha bin özür dileme, gıybet etmeme, yalan yere ant içmeme ve yalan söylememe” olarak verir⁴³. Yazar bu sıralamanın peşinden yapılabilecek aksamalar için konulan cezalara ayrıntılı olarak girmeksizin “Bir kişi bunca farzdan ve sünnetten “düşse” ona derman yoktur, sürgün olur, yüzü karadır.” ilavesiyle yetinir.

39 Şakir Keçeli, Aziz Yalçın ve diğerleri, *Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, İstanbul 1996, s. 179.

40 Bu konuda verdiği bilgiden dolayı Adil Ali Atalay’a teşekkür ederim.

41 Burada sayılan beş esas gerçekte İsnâaşeriyye Şiâsi’nun inanç esaslarıdır (bk. İbrahim ez-Zencânî, *Akâidü’l-İmâmeyye*, Kum 1363, I, 111).

42 Aşık Durmuş Günel, *El Ele El Hak’ka*, İstanbul 2000, s. 100-101.

43 Ali Yaman, *Alevilik Nedir*, İstanbul ts., Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s. 103.

Görüldüğü gibi eserlerinde söz konusu kavrama yer veren sekiz yazardan yedisi sünnet ve farzları bütünlük içinde aktarıırken, birisi sadece sünnetleri saymakla iktifa etmiştir. Yazarların beşi Alaca, ikisi İzmir nüshalarını, birisi de Fuat Bozkurt neşrini esas alıp bazı küçük değişikliklerle sunmuşlardır. Formasyonları itibarıyla yazarların altısı dinî önder, ikisi farklı mesleklere mensuptur. Bu, bize fiilen dedelik yapan yahut dede soyundan gelenlerin yolun geleneksel boyutuna daha yakın ve yatkın olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan *Buyruk*'un sünnet ve farzlardan düşenlere uygulanacak cezalara ilişkin açıklamalarına tam olarak hiçbir yazar yer vermemiş, bir yazar genel bir ifadeyle işarette bulunmuş, yalnız sünnetlerin sayıldığı eserde ise sünnetlerden düşenlere ilişkin sopa ve para cezası metinde yer aldığı biçimiyle aktarılmıştır. Ayrıca üç eserde birkaç cümlelik küçük ön bilgilerin dışında yazarlar genel olarak sünnet ve farzların açıklama ve yorumlarına girmemişlerdir.

Öte yandan şu da belirtilmelidir ki, söz konusu kavrama karşı olumlu tavır takınıp eserlerinde bu kavrama yer veren yazarlar "olumluluk"un en alt düzeyinde bulunmaktadır. Şöyle ki: Bu yazarlardan hiçbirisi konunun önemini vurgulayan, taliplerin bu prensiplere mutlaka uyması gerektiğini söyleyen, toplumda bu esasların büyük ölçüde terke uğramasından kaygılanıp ısrarla "canlar"ı bunları hayata geçirmeye teşvik eden bir söylem içinde görünmemektedir. Hatta yer yer "*Buyruk*'ta "kaydedilmektedir ki" ifadesi kullanılarak mesafeli bakışı çağrıştıran soluk, esnek, gevşek bir tavır sergilenmektedir. Ayrıca, şüphesiz ki "gelenek"leriyle bağlantıları oranında her yazarın bu prensiplerle bir şekilde ilişkisi bulunduğu yahut bulunması gerektiği muhakkak olmakla birlikte, şahsî hayatlarında bunları hayata geçişleriyle ilgili olarak eserlerinde hiçbir açıklamanın bulunmayışı dikkat çekici görünmektedir. Eserlerdeki ortak tavır, yazarların bu esasları tatbik ettikleri yolunda bir izlenim uyandırmamaktadır. Pek tabii olarak yazarlar, talipleri ne vurgulu ne esnek biçimde bu kuralları "kuşanma"ya da çağırılmamaktadır.

2. Üç sünnet-yedi farz" kavramına karşı ilgisiz kalanlar

Alevî kökenli yazarların "yol"un tarih geçmişi, aktüalitesi, edebiyatı gibi temel alanlarında eser kaleme alanlardan, tabiatıyla, "üç sünnet-yedi farz" kavramı hakkında bilgi vermelerini beklemek gerekmez. Ancak "yol"un inanç, ibadet ve erkân boyutuyla ilgili eser yazan yahut eserinde bu konulara bölüm açan yazarların bu konuyu işlemeyişleri dikkat çekici olup sebepleri araştırılmaya değer bir nitelik arz etmektedir.

Bir önceki başlıkta sözü edilenlerin dışında, Alevî erkânı hakkında eser telif eden bütün yazarlar bu kavrama karşı ilgisiz midir? Kavramı bütün halinde ele aldığımızda bu soruya "evet" demek gerekecektir. Çünkü -gözden kaçırdığımız birkaç eser olabileceğini tekrarlayalım- sözü edilen yazarlardan başka "üç sünnet-yedi farz" kavramını bütün halinde alıntılaman yazar yoktur. Ancak söz konusu kavramı kullanmamakla birlikte, kavramın içinde yer alan bazı prensipleri eserine taşıyıp işleyen yazarlar vardır. Genel bir fikir vermek üzere bunlardan bazılarını işaret edeceğiz.

Battal Pehlivan bir dönem çok ilgi gören eserinde “üç sünnet-yedi farz” içinde yer alan hususlardan sadece musahipliğe yer vermektedir. İki çiftin birbiriyle kardeş olmasıyla bir bakıma “dört vücudun aynı gömlekten baş verdiğini”, fakat günümüzde bu kurumun tam olarak işlemediğini, işlenmesi halinde hiçbir kötülük kalmayacağını⁴⁴ belirtir.

Alevî ibadet ve erkânı hakkında hacimli bir eser yazan Haydar Kaya, söz konusu kavramdan bahsetmeksizin bu kavramın içinde yer alan zikir, mürşitlik, tövbe, musahiplik hakkında kısmen *Buyruk*'taki bilgilerle ilişkili açıklamalara yer verir⁴⁵. Diğer bir yazar Ali Duran Gülççek *Alevî-Bektaşî Yolu* adını verdiği eserinde on iki hizmetten bahsederken dolaylı olarak ele aldığı hususlar⁴⁶ hariç, söz konusu kavram içinde yer alan prensiplerinden hiçbirisini ele almaz. Eserini Alevîliğin dinî yönüne ait bilgiler vermek üzere kaleme alan bir başka yazar Lütfi Kaleli, birçok erkânı genişçe anlattığı, *Buyruk*'tan “dört kapı-kırk makam”la ilgili uzun iktibaslar yaptığı halde, dolaylı anlatımlar dışında,⁴⁷ sözü edilen kavramdaki prensiplere ilişkin hiçbir açıklamaya yer vermez.

Eserinde 150'den fazla konuya yer veren Hıdır Yıldırım ne “üç sünnet-yedi farz”a ne de -ikinci sünneti teşkil eden “kalpte kine yer vermeme” prensibi⁴⁸ dışında- kavramda yer alan hususlara temas eder. Keza İsmail Kaygusuz, *Buyruk*'u Anadolu Alevîliği'nin Kızılbaşlık siyasetinin ürünü olduğunu söyleyip olumlu göndermelerle anmasına rağmen,⁴⁹ bütün Alevî büyüklerini materyalist dünya görüşüne sahip kimseler biçiminde niteler; gerek söz konusu kavram gerek bu kavramda sayılan ilke yahut erkândan birisi gerekse herhangi bir konu hakkında eserden hiçbir alıntı yapmaz.

Üç bölümlük eserinin son bölümünü Alevî erkânına ayıran Hüseyin Temiz, *Buyruk*'tan da yararlanarak başta cem ve “dört kapı-kırk makam” olmak üzere bazı erkâna işaret etmesine rağmen⁵⁰ “üç sünnet-yedi farz” kavramına dokunmadığı gibi, bu kavram içerisinde sayılan hususlara da temas etmez. *İslâmiyet'in Özü ve Alevîlik-Bektaşîlik* isimli eserin müellifi Ali Ağa Varlık⁵¹ ile *Anadolu Alevî Müslümanlığı* kitabının yazarı Hasan Gülşan da aynı tutum içindedir.

Görüldüğü gibi Alevîlik'te erkân konusunu işleyen, yahut kitabında erkâna bölüm tahsis eden fakat “üç sünnet-yedi farz” kavramına yer vermeyen yazarlar, söz konusu kavram içinde zikredilen hususlara da büyük ölçüde ilgisiz kalmaktadır. Genel bir fikir vermek üzere burada seçtiğimiz on kadar eserin sadece birinde ilk sünnet olan “Hakk'ı zikretme”, birinde ikinci sünnet olan “kalpte kine yer verme-

44 Battal Pehlivan, *Anadolu'da Alevîlik*, İstanbul 1992, s. 45-47.

45 Bk. Haydar Kaya, *Alevî-Bektaşî Erkânı, Evradı ve Edebiyatı*, İstanbul 1993, s. 357, 379, 419, 442.

46 Bk. Ali Duran Gülççek, *Alevî-Bektaşî Yolu*, İstanbul 1993, s. 185 vd.

47 Lütfi Kaleli, *Binbir Çiçek Mozaigi Alevîlik*, İstanbul 1995, s. 209 v., 213 vd.

48 Bk. Hıdır Yıldırım, *Müslümanlık Alevîlik İnsan Hakları ve Gelenek*, İstanbul 1996, s. 103.

49 Bk. İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrı'ya Tapmam*, İstanbul 1996, s. 208-211.

50 Bk. Hüseyin Temiz, *Alevîliğin Gerçek Yüzü ve Özü*, İstanbul 1997, s. 152-162.

51 Bk. Ali Ağa Varlık, *İslâmiyetin Özü ve Alevîlik-Bektaşîlik*, İstanbul 2000, s. 75 vd.

me", üçünde önemli farzlardan birisi olan "musahip edinme", bir eserde diğer farz olan "tövbe alma" yer almış, bunun dışında kimi eserler "dört kapı kırk makam" konusunu sayarken aynı zamanda "üç sünnet-yedi farz" kavramı içinde de bulunan (zikir, mürşitten tövbe alma, mütevazı olma gibi) bazı hususlara dolaylı olarak işaret etmişlerdir.

*****

Alevî yazarların "yolun çok önemli ilke ve erkânı"nı içeren ve yerine getirmeyenlerin "yol mensubu" olamayacağı belirtilen "üç sünnet-yedi farz" kavramına karşı, kısmen sekizinin durumu istisna edilmek üzere, ilgisizliğinin sebepleri neler olabilir? *BuYruk*'ta, tümünü bir kenara bırakmak şöyle dursun, birini ya da birkaçını ihmal etmenin bile ağır fizikî ve malî cezalar gerektirdiği açıklanan bu prensip ve erkân, niçin günümüz Alevî yazarları tarafından hak ettiği önem ve ölçüde ele alınmamış, işlenmemiş ve toplum yeterince aydınlatılmamıştır? Bunun başka bazı sebeplerinden bahsedilebilirse de, hiç şüphe yok ki temel sebep Aleviliğin yapısı ile Alevî erkânının dayandığı toplumsal şartların günümüzde büyük ölçüde değişmiş olması gerçeğidir.

Yapılan araştırmaların açıkça ortaya koyduğu üzere Alevîlik, yapısı itibariyle göçebe Türkler'in X. yüzyılda İslâmiyet dairesi içine girmeye başlamalarıyla birlikte, bu din ile bundan önce mensup oldukları, Gök Tanrı kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi eski inançlar, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik ve Maniheizm vb. dinlerden kalan bazı unsurlardan meydana gelen bir çeşit senkretizmdir⁵². Bu senkretik yapı, geçen zaman içinde başka önemli etkilenmelere de muhatap olmuş, Anadolu ve kısmen Balkanlar'da varlığını bugüne kadar devam ettirmiştir. Bu göçebe yahut yarı göçebe Türkmen oymakları, özellikle toplumsal hayatla ilgili geleneklerini İslâm'ın kabulü ile birlikte bu dinin bazı unsur ve sembollerıyla ilişkilendirme yönüne gitmişlerdir. Söz gelimi, "üç sünnet-yedi farz" içerisinde sayılan "mürşide teslim olma" geçmişteki "kamlık sistemi" ile sıkı sıkıya ilişkilidir. İslâm öncesi kendilerine bir tür kutsallık atfedilen, başlarında özel kıyafetleri bulunan ve toplumsal kuralları çiğneyenleri cezalandırmak üzere yanlarında "asa/sopa" taşıyan kimseler İslâmî dönemde mürşit veya pîr adıyla anılmış, Peygamber soyundan geldiği ileri sürülerek bir çeşit kutsallık atfedilmiş, Eyüp Peygamber'den kaldığı iddia edilerek tarik adı verilen asa/sopaya dinî meşruiyet atfedilmiştir.⁵³ Aynı şekilde İslâm öncesi, evli çiftlerin sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı artırmak üzere birbirleriyle tesis ettikleri kardeşlik akitleşmeleri, bu dinin kabulünden sonra musahiplik adıyla, temelini hicret sonrası Hz. Peygamber'in Mekkeli muhacirlerle Medine'li ensân, kendisi ile de Hz. Ali'yi kardeş ilan etmesine dayandırılmıştır⁵⁴.

52 Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Süfliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 205.

53 İslâm öncesi kam ile İslâm sonrası dede/mürşit arasındaki benzerlikler hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşılık*, İstanbul 1977, s. 266-282.

54 Bk. *BuYruk* (Fuat Bozkurt), s. 12-16, 52-55..

Bu noktadan bakıldığında "üç sünnet-yedi farz"ın tamamı toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı sağlamaya yönelik ilkeler bütünü olarak gözüktür. İlk sünneti teşkil eden Hak'kı zikretme, aşkın varlığın isimlerini söyleyerek O'nu anma biçiminde tanımlanan ilk yönü itibarıyla istisnaî bir özellik taşıyor gibi görünmekle birlikte, bunun aynı zamanda piri dinleyip onun sözlerine bağlı kalma biçiminde yapılan ikinci açıklaması, verilen hükmü bozmaz. Kalpte düşmanlığa yer vermeme ve mütevazı olmayı içine alan ikinci ve üçüncü sünnet ile toplumun iç sınırlarını başkalarına asla söylememe şeklinde belirlenen ilk farzın da yine toplum hayatı ile ilgili çok önemli prensipler olduğu açıktır. Zira gerek fertlerin birbirlerine karşı düşmanlık, kin gibi duygular beslemesi gerekse toplumun inanç, anlayış ve uygulamaları hakkında başkalarına bilgi sızdırma, toplumun sosyal bütünlüğünü bozan birincil nitelikli tehlikelerdir. Diğer farzların da yine toplumsal birlik ve dayanışma ile ilgili olduğu, üzerinde söz söylemeyi gerektirmeyecek kadar açıktır. Bu sünnet ve farzların yerine getirilmesiyle ilgili kusuru, ihmali veya terki olanlar için hem dayaağaya yönelik hem ekonomik temelli cezaların belirlenmiş olması yine bunların "toplumsal bütünlük" göz önüne alınarak vaz edildiğini açıkça göstermektedir.

Alevîler'in 1950'lerden sonra kentleşme sürecine girmesiyle birlikte, "kapalı toplum" şartlarına göre şekillenmiş olan dinî gelenekler ve bunun içinde yer alan "üç sünnet-yedi farz", pek tabii olarak uygulama alanını neredeyse bütünüyle kaybetmiştir. Şehirlerde modern eğitim kurumlarından mezun olan gençler dede veya mürsîdi dinlemez olmuş, hatta onları sorgulayıp eleştirmeye başlamıştır. Alevî yazar Fuat Bozkurt'un ifadesiyle, genç kuşaklar geleneksel inançları tümenden sakıncalı bulmuş, törenlere katılmamış ya da yadırgayarak katılmış, dedenin anlattıklarını anlamsız ve yanlış saymıştır⁵⁵. Şehirde diğer inanç gruplarıyla birlikte yaşayan taliplerin dede ile, dedenin de taliplerle bağı hemen hemen tamamen çözülmüş; dedenin toplum üzerindeki etkisi büyük ölçüde yitirilmiştir.

Bu çerçevede söz gelimi, önemli farzlardan birisi olarak sayılan musahiplik kavline girme de önemini ve uygulanabilirliğini kaybetmiştir. Yine, Fuat Bozkurt'un ifadesiyle, Alevî kitlenin köylü yapılanmasının çözülmesi, yol kardeşliği kurumunun tümüyle kaybolmasını getirmiştir. Endüstri toplumunda ve kent yaşamında bu ilkeleri yerine getirmenin güçlüğü, hatta imkânsızlığı açıkça görülmüştür. Bu durumda Alevîlik bu kurumu ya tümüyle bırakmak ya da sembolik olarak sürdürmek olmak üzere iki seçenikle karşı karşıya kalmıştır⁵⁶. Aslında birbirinden pek de farklı olmayan bu iki seçenek, fiilen birincisi istikametinde gerçekleşmiş, sembolik yönü ile bile-istisnalar hariç- canlı tutmak istikametinde herhangi bir somut faaliyet ortaya konulmamıştır.

Diğer taraftan kentleşme serüveni neredeyse yarım asrı geçmiş olmasına rağmen, Alevî ileri gelenleri inançlar, ibadet anlayışları ve erkân hakkında geleneksel dokuyu dikkate alarak "yeni bir inşa" faaliyetine girmemiştir. Toplum bunu bir ihtiyaç

55 Bk. Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik*, İstanbul 2000, s. 90.

56 Fuat Bozkurt, *a.g.e.*, s. 150.

olarak sürekli hissettiği halde, çeşitli sebeplerle hemen hemen ciddi hiçbir adım atılmamıştır. Bir Alevî aydını bu problemi haklı olarak şöyle dile getirmiştir: "Alevîler bir paradoksla karşı karşıyadır. Ya sistematik bir teoloji ortaya koyacaklar ve kendilerini yazılı iletişimin gerekleriyle tanımlayacaklar ya da geleneklerinin dinsel-metafiziksel boyutlarından geri çekilerek bir etno-politik alana sıkışmaya başlayacaklardır."⁵⁷ Alevî yazarların eserlerine bakıldığında işaret edilen birinci sıklıkla ilgili henüz dikkate değer bir teşebbüsün gerçekleşmediği söylenebilir. Büyük beklentilerle kurulan Alevî-Bektaşî Temsilciler Meclisi 1994 (19-20 Kasım) yılında "Çağdaş Aleviliği Buyruğu" adıyla büyük bir proje başlatmış, ancak bazı dahilî çekişmeler, Alevî uygulamaları ve sözel geleneği hakkında meşru otorite hususundaki anlaşmazlık üzerine hiçbir faaliyet yapamadan dağılmıştır⁵⁸. Ayrıca burada Alevî mirasını materyalist bir bakışla süzerek, söz gelimi "dört kapı-kırk makam"ı materyalist temeller üzerine kurmaya çalışan bir deneme⁵⁹ ile Aleviliği moderniteye hibe (!) edip onun bütün dinî, tasavvufî, metafizik boyutundan soyutlayıp "çağdaşlaşma" diye sunma çabalarının⁶⁰ inşadan çok, başkalaştırma teşebbüsü olduğunu vurgulamak gerekir.

SONUÇ

Aleviliğin en önemli yazılı kaynağı *Buyruk*'ta "yol"un ana prensipleri olarak sayılan "üç sünnet-yedi farz", kaynağı itibarıyla Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilmişse de, onun günümüze kadar intikal eden eserlerinin hiçbirinde böyle bir kayıt mevcut olmadığı gibi, gerek bu kavramın ve kavram içinde yer alan hususların gerekse adı geçen imamın dinî inanç ve düşüncelerinin birbiriyle paralellik arz etmediği kesin olarak belirtilebilir.

Söz konusu kavram, muhtelif *Buyruk* versiyonlarında kısmen birbirinden farklı biçimde verilmişse de Hak'kın anılması, kalpte düşmanlığa yer verilmemesi ve alçak gönüllü olunması biçiminde ifadelendirilen üç sünnetin büyük ölçüde ortaklık arz ettiği görülmektedir. Farzlar ise sır saklama ilkesinin dışında "yol"un mürşitlik, rehberlik, musahiplik gibi erkânını yansıtan yönleri ile ortak, diğer hususlar itibarıyla ise kısmen farklı sayılabilecek bir manzara arz etmektedir. Ayrıca *Buyruk* versiyonlarında sünnet ya da farzlara uymayanın "yol" mensubu sayılamayacağı hususu ile sünnet ya da farzları ihmal etme yahut bir şekilde yerine getirmeme durumlarında dayak ve para cezasına çarptırılması gerektiği de yine müşterek olup farklılıklar cezaların miktarlarında ortaya çıkmaktadır.

57 Faruk Bilici, "Alevî-Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye'si'ndeki İşlevi", *Alevî Kimliği* (ed. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, trc. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun), İstanbul 1999, s. 73.

58 Bk. Hakan Yavuz, *a.g.mk.*, s. 79.

59 Bk. Esat Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, İstanbul 1995, s. 20, 35, 37.

60 Geniş bilgi için bk. İlyas Üzüm, "Modernizmin Alevî Toplumu Üzerindeki Etkileri", *İslâm ve Modernleşme*, İstanbul 1997, s. 277-291

Ana kaynakta önemli bir kavram olarak yer alan “üç sünnet-yedi farz”, günümüz Alevî yazarlarından sadece sekizinin eserinde görülebilmiş, bunların dışında kalanlar kavrama karşı genellikle ilgisiz bir tutum sergilemişlerdir. Kavramı eserlerine taşıyan sekiz yazardan altısının dede yahut dede soyundan gelmesi bu tür yazarların diğer yazarlara göre dinî geleneklere daha yakın durduğunu göstermektedir. Öte yandan, birisinin kısmî tutumu hariç, bu yazarların eserdeki sünnet yahut farzlardan düşenlerle ilgili belirlenen cezalara hiç temas etmemeleri dikkat çekicidir. Kavrama ilgisiz kalan yazarlar, kısmen musahiplik konusu hariç, kavramın içindeki hususlara da ilgisiz kalan bir tavır sergilemişlerdir.

Alevî yazarların söz konusu kavrama karşı genellikle ilgisiz kalmasının başlıca sebebi bu kavram içinde yer alan ilke ve erkânın “kapalı toplum hayatı” şartlarına göre düzenlenmiş esaslar olması, toplumun kent ortamına intikaliyle sosyal vasatını kaybeden bu ilke ve erkânın tabii olarak devre dışı kalması gerçeğidir. Öyle görünmektedir ki toplumun ileri gelenleri, Alevî mirasını tarihî ve otantik dokusunu dikkate alarak “yeniden inşa etme” çabasına girmedikçe, sadece “üç sünnet-yedi farz” değil, giderek bütün geleneksel yapı ve anlayışlar sembolikleşecek gibi görünmektedir.